

Een nieuw handboek voor het Nederlandsch-Hervormd kerkrecht

<https://hdl.handle.net/1874/235722>

mm 12847.

GERG. SUB. No 415.

M. A. Goossen

Een nieuw handboek voor het
Nederlandsch. Hervormd
Kerkrecht.

BIBLIOTHEEK
NED. HERV. KERK

Ger

MA 7 Hg

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

1940 9253

EEN NIEUW HANDBOEK VOOR HET NEDERLANDSCH-HERVORMD KERKRECHT.

Er zijn slechts weinige werken, waarin het Kerkrecht van de Nederlandsche Hervormde Kerk in zijn geheel is behandeld. De man, die boven veien een goeden invloed op de wetenschappelijke beoefening van dit Kerkrecht heeft geoeffend, H. J. ROYAARDS, Dr. en Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Utrecht, had reeds, voordat de vermaarde Voorlezing over het Kerkrecht, als wetenschap, ook voor het akademisch onderwijs, in 1848 door hem was gehouden, in 1834 het licht doen zien: Hedendaagsch Kerkrecht bij de Hervormden in Nederland, dat op den titel nader gekarakteriseerd werd als Handboek voor Akademische lessen, alsmede ten gebruike van Predikanten en Leden van Kerkelijke Vergaderingen. Is dit boek een model, door de zorg, die aan de indeeling en de bewerking van de stof is besteed; ook om den belangrijken inhoud en de historische behandeling van het onderwerp loont het nog altijd de moeite van het naslaan. Ditzelfde geldt van de Kerkelijke Wetten voor de Hervormden in het Koninkrijk der Nederlanden, door C. HOOIJER, predikant te Zalt-Bommel. Wel is waar ont-

NIEUWE SERIE. VII.

35

-s.a.

7Hg

breekt in dit, ten jare 1846 verschenen boek, de systematische uiteenzetting. Maar deze leemte wordt ruimschoots aangevuld door de algemeene Inleiding, waarin de geleerde schrijver een goed overzicht geeft der voornaamste Oud-Nederlandsche Kerkordeningen — het voorspel van zijne in 1865 verschenen Oude Kerkordeningen — en de niet minder belangwekkende bijzondere Inleidingen, die, vóór ieder Reglement geplaatst, de geschiedenis en kritiek er van bevatten.

De genoemde boeken behandelen de Organisatie van de Ned. Herv. Kerk, die in 1816 haar beslag kreeg, na sinds het bekende gewichtige K. Besluit van 8 Augustus 1808 in de gezaghebbende politieke en kerkelijke kringen van ons vaderland dikwijls besproken en overwogen te zijn. ROYAARDS was, zooals H. M. C. VAN OOSTERZEE in het na te melden werk verhaalt, begonnen de hand te leggen aan eene nieuwe, met de in 1852 ingevoerde Kerkorde in overeenstemming te brengen uitgave van zijn Kerkregt, maar bij zijn overlijden schijnt de noodigestof voor een nieuwen druk nog niet afgewerkt te zijn geweest. Buitendien achtte de eigenaar der kopie van ROYAARDS' werk eene omwerking van het voor akademisch gebruik allereerst opgestelde boek onprofijtelijk. De heer VAN OOSTERZEE, predikant te Oirschot, sloeg daarom, eigenlijk tegen zijn zin, de hand aan den ploeg en bezorgde ten jare 1861 een handboek van het Kerkrecht, „ten gebruike van leden der vergaderingen van kerkelijk bestuur bij de Hervormden in Nederland,” onder den titel: *De Nederlandsche Hervormde Kerk in hare Inrichting en Bestuur*. Jaren lang is dit werk met zijn 304 bladzijden tekst en ruim 164 bladzijden

aanteekeningen, ook om den inhoud van deze laatste, eene bruikbare handleiding voor de mannen van het vak geweest.

Aan de akademiën zat men inmiddels niet stil. Door ROYAARDS' leerling dr. W. MUURLING, Hoogleeraar te Groningen, was het Kerkrecht, in navolging van zijn leermeester, als voorwerp van het akademisch onderwijs beschouwd en behandeld. In 1857 zond hij het laatste stuk van zijne *Practische Godgeleerdheid* in het licht. Hiermede kreeg het theologisch publiek de vijfde afdeeling van het groote werk in handen, die tot de zeer gelukkig geslaagde behoort: *Over het Kerkrecht, met den kunstterm: Ecclesiastiek wellicht niet ongeschiktelijk gedoopt*. Eene beschrijving van de kerkelijke organisatie van 1852 bevatte deze afdeeling, die wel verdiend had door eene afzonderlijke uitgave onder het bereik te worden gebracht van zulke belangstellenden en belanghebbenden, die natuurlijk een boek als de *Pract. Godgel.* zelfs niet onder de oogen krijgen. Te Leiden had dr. I. I. PRINS in 1859 eene *Korte Schets van het heden-daagsche Kerkrecht der Nederlandsche Hervormde Kerk* in het licht gezonden. „Het onderwijs,” door den Hoogleeraar „volgens dien leidraad” gegeven, „werd allengs belangrijker en vollediger, en onderging tevens die wijzigingen, waartoe de loop des tijds verplichtte” — zoo deelt de schrijver zelf ons mede in het korte voorbericht voor het voortbrengsel van die voortgezette werkzaamheid, dat ten jare 1870 onder den titel: *Het Kerkrecht der Nederlandsche Hervormde Kerk, historisch-critisch beschreven* is verschenen. Het boek onderscheidt zich, zooals

men van dezen auteur kon verwachten, zoowel door eenvoud en duidelijkheid van voorstelling als door nauwgezetheid van bewerking. Het heeft dit bizonders: het jus constituendum vindt er eene afzonderlijke plaats. Afdeling I toch bevat de geschiedenis van het ontstaan van het Kerkrecht; Afd. II beschrijft het Kerkrecht zooals het thans (in 1870) bestaat; Afd. III handelt over dat recht zooals het, bij voortgaande regelmatige ontwikkeling, worden moet. Van menig denkbeeld, hier voorgedragen, heeft de auteur bij het klimmen zijner jaren de verwezenlijking mogen aanschouwen. De methode, door hem toegepast schijnt te zullen worden gevolgd door Dr. WILHELM KAHL, die immers op het titelblad van het eerste deel zijner rechtsbeschrijving plaatst: *Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik*, en hiermede te kennen geeft, dat hij eerst de leerstellingen zooals zij zijn, en daarna de grondstellingen van het Kerkrecht zooals het wezen moet, wil voordragen.

Al de genoemde schrijvers namen in hun tijd eene meer of minder gewichtige plaats in onder de vooruitstrevende theologen, en waren, zonder hunne critiek er van op menig punt terug te houden, over het geheel vrienden van de kerkelijke inrichting en het kerkelijk bestuur, waaronder zij leefden. Hoofddoel van hun streven is dan ook om op kalme wijze het vigeerend Kerkrecht uit een te zetten en te verklaren, zonder op leerstellig gebied zich verder te bewegen dan het besproken onderwerp volstrekt noodig maakt.

Een van hen afwijkend standpunt werd in het

jaar 1884 ingenomen door dr. G. J. VOS AZN., predikant der Amsterdamsche Gemeente. Van zijne hand zag in genoemd jaar het licht: De tegenwoordige inrichting der Vaderlandsche Kerk beschreven en naar de beginselen der gereformeerde Kerkenordening beoordeeld. In dit Handboek tot beoefening en toepassing van het Kerkrecht valt op het jus constituendum de nadruk. In de voorrede (p. XII) wordt gelezen: „De beginselen die de Heer der Gemeente onmiddellijk of middellijk ten grondslag zijner Kerkstichting gelegd heeft, blijven de kenbron en het richtsnoer van elk behoorlijk Kerkrecht. Maar zij moeten opgespeurd en besproken worden, en zulk eene bespreking is verre van gemakkelijk... (als) men, gelijk ik heb getracht te doen, het thans bestaande recht toetst aan de grondbeginselen onzer gestichte (?) Kerken, welke ik in overeenstemming acht met die der Apostolische Gemeenten.” „Tot den ganschen raad Gods behoort,” zoo heet het verder op p. XVI, „niet enkel het antwoord op de vraag: wat moet ik doen om zalig te worden? maar ook het antwoord op de vraag: wat moet ik doen om mij als kerkelijk persoon, als lid, als voorganger, als bestuurder van en in de volkskerk waardig en ten zegen te gedragen en zulk een gedrag bij anderen te bevorderen?” Ten slotte wordt hier geconcludeerd: „niet maar eene tijdelijke behoefte of een voorbijgaand verschijnsel” — en ook geen beschreven recht? zoo mogen we hier al vragen — zij bij alle vraagstukken richtsnoer van denken en handelen, maar „het onomstootelijk Recht der Waarheid ten behoeve van de hoogste belangen.”

Zoo werd op het gebied van wet en recht, van kerkinrichting en kerkbestuur aan dogmatische beschouwingen een groote plaats ingeruimd. Menigeen heeft dit bedenkelijk geacht, maar Dr. vos is toch op dezen weg voortgegaan. Dit blijkt uit een boek, dat voor eenige maanden het licht zag. Het is het eerste in eene Serie Handboeken, behandelende de Praktische Theologie, die Dr. A. W. BRONSVELD en eenige andere geleerden willen samenstellen. Deze leerboeken zullen verschijnen bij KEMINK & ZON te Utrecht. Het door ons bedoelde handboek is getiteld: Hoe men zich in de Nederlandsche Hervormde Kerk heeft te gedragen, waarop eene nadere beschrijving van den inhoud volgt in deze woorden: Systematische Uiteenzetting van het tegenwoordig Nederlandsch Hervormd Kerkrecht. Dr. G. J. vos AZN. noemt zich hier „predikant in de Nederduitsche Hervormde Gemeente van Amsterdam.”

In dit werk wordt des schrijvers kerkelijk-confessioneel standpunt breed uiteengezet. Toch wordt Dr. vos door zijne zienswijze niet verhinderd om meer dan eens vrijere denkbeelden uit te spreken. Hij zet b.v. op den voorgrond (p 132), dat de zoogenaamde Conventikelen van oudsher door de Kerk, om verschillende redenen, zijn tegengewerkt, en zegt, dat naar streng recht, „uit een kerkvormelijk oogpunt”, elke godsdienstige samenkomst naast of tegenover de openbare Godsdienstoefening der Gemeente „streng te veroordeelen is.” Maar, ziende op de Evangelisatie, de Zondagschool, de vergaderingen der Afdeelingen van den Protestantenvbond enz. — die Conventikelen van onzen tijd! —

is Dr. vos van oordeel: „De werkelijkheid heeft ook hare oogpunten”, en zegt, dat alleen „bedachtzame wijsheid” en „echt-christelijke verdraagzaamheid” door de praktijk „aan de bedoelde misbruiken” een einde kunnen maken. Hiernevens plaats ik eene, in onzen tijd, die de Doopformule weer tot een voorwerp van kerkelijken strijd heeft weten te maken, zeer beteekenisvolle uitspraak. Dr. vos namelijk gaat uit van de voorstelling (p. 148), dat de welbekende formule, aan Matth. XXVIII vs. 19 ontleend, te gebruiken is ten gevolge eener verordening van een, door hem niet nader genoemd of aangewezen „oud kerkelijk Gezag”. Maar in eene aantekening constateert hij het feit, dat in het N. T. ook sprake is van een doop „in (εἰς) JESUS CHRISTUS,” die, zegt hij, hetzelfde beteekent, en trekt het besluit: „dat men dus niet volstrekt aan de woorden van Matth. XXVIII vs. 19 gebonden is, spreekt wel van zelf” Laat mij, om niet meer te noemen, nog wijzen op het hoofdstuk over In- en uitwendige zending. Het kan niet worden tegengesproken, dat die christelijke werkzaamheid over het geheel een niet-kerkelijk karakter draagt. Van zijn confessioneel-kerkelijk standpunt af spreekt dr. vos van „niet-officiële arbeiders voor de vermeerdering van de godsdienstige kennis en de bevordering van christelijke zeden.” En menigeen denkt hierbij aan de dagen der eerste Liefde in het oude Christendom, aan hunne „niet-officiële” maar van God gedreven en door zijn Geest bezielde Apostelen, Profeten, Leeraren, en — zucht! Welnu, onze auteur wijst op de „officiële” bemoeiing met- en belangstelling in die werkzaamheid, die volgens hem bij de Kerkvisitatie voor den dag komt, maar verlangt verder,

(p. 388), dat de Kerkeraden begrijpen dat zij, geroepen tot het bevorderen van alles wat het godsdienstig leven in de Gemeente kan verhoogen, aan al hetgeen daartoe van de zijde van lidmaten en van leden gedaan wordt, bijaldien het na grondige toetsing niet verwerpelijk wordt bevonden, „als Kerkeraden, en dus ook van den Kansel, althans zedelijken steun verleenēn.”

Meer beteekent, dat dr. vos bij de beschrijving van de gewone kerkelijke handelingen meestal zeer objectief te werk gaat. Voor dit deel van zijn werk onderschrijf ik gaarne het oordeel van dr. HERDERSCHEE, dat het boek zeer geschikt is „voor studenten in rechten en theologie en voor allen die door de praktijk met de wetten en reglementen onzer kerk in aanraking moeten komen.” In het tweede en derde boek komen paragrafen voor, welke lectuur en studie den mannen van de Kerk en den belangstellenden in haar inwendig leven alle gewenscht licht doet opgaan. Ik denk hier eerst aan de afdeelingen, die over het Besturen van de Gemeente, de Vereeniging tot wederzijdsch hulpbetoon in ongelegenheden en tot gezamenlijke uitoefening van het Kerkelijk Bestuur handelen, en meer in 't bizonder aan de onderwerpen: Kerkeraad in stoffelijke zaken, Grootboeken, Traktementen, Vervulling van Vacaturen, Ringen, Fondsen, Classicale en Provinciale Besturen, Synode, Hooger Onderwijs, Proponents-examen, enz. Wordt hier voornamelijk de weg gewezen in het kerkelijk recht; het was van den schrijver van de Geschiedenis van de Vaderlandsche Kerk, van Groen van Prinsterer en zijn tijd, van de

vroeger genoemde Inrichting te verwachten, dat menige meer en minder belangrijke historische herinnering de voorstelling verlevendigen en licht verspreiden zoude over kerkelijke gebruiken. Ik doel hier o. m. op veel van het geschrevene in Boek II, hoofdstuk II, over Eeredienst, en zou de daar b.v. voorkomende aantekeningen over de „Tekstbordjes” niet gaarne missen, noch die over de oude kwestie van een „Ambtsgewaad” enz. Voorts heb ik het oog op de vele bijschriften, die den aard en strekking der onderscheidene Bestuursbetrekkingen toelichten, maar betreur daarom te meer, dat het gedeelte, hetwelk over den predikant als Catecheet handelt, uit een historisch oogpunt schraal is bedeeld, gelijk ook het tegenwoordige godsdienstonderwijs eene breedere behandeling verdiend had.

Weldadig doet het groote verschil aan, dat in één opzicht vooral tusschen de beschrijving van de Inrichting en dit Handboek bestaat. In het eerste werk toch uit zich een geest tegenover de Organisatie van 1852, die hier en daar iets hostiels krijgt en zich in een kribbigen toon openbaart. In het tweede wordt het goede in de genoemde Organisatie gaarne opgemerkt en op hare wettigheid nadrukkelijk gewezen. Wij lezen zelfs (p. 382) de volgende veelzeggende woorden: „Aan het einde van onze beschrijving van het Kerkverband gekomen, het minst aangename gedeelte van onzen arbeid, gevoelen wij eerbied voor de strengheid en den stijl van den bouw, alsmede voor zijne (betrekkelijke) doelmatigheid. Van beneden naar boven werkend, zijn de Gemeenten met haar geestelijk leven de factoren, in den middellijken weg, van het welzijn des geheelen lichaams. De Kerkeraden zijn ver-

plicht tot hetgeen Gods Woord van hen eischt. De zoogenaamde hoogere Besturen hebben hoegenaamd geene macht om storend in te werken op haar geestelijk leven, en enkel als zij plichtsverzuim jegens verkeerdheden ontdekken, zijn zij tot het terhandnemen (?) geroepen. De Synode zelve heeft hoegenaamd geen macht, dan waartoe de Kerk zelve haar gemachtigd heeft. Zij voert het hoogste bestuur alleen onder de bij de Wet vastgestelde waarborgen. Naar de belijdenis geoordeeld, heeft de Overste Herder het bewind in Gemeenten en Besturen, en begeert de Kerk in alle hare bestanddeelen haren Heiland te volgen, zooals 't aan zijne ware belijders betaamt". Natuurlijk laten we deze lofspraak, waarin de spatieering van ons is, voor rekening van Dr. vos. Ten slotte vindt hij toch zich zelf terug, en geeft, naar ons voorkomt, de juiste critiek, dat „Besturen en Gemeenten veelal naast, niet in elkander leven," alsook dat „de Wetgevende en Besturende macht veel te weinig in verband staan met de nooden van het Kerkelijke leven", iets wat volgens hem niet deugt. Want, zegt dr. vos, „de Kerk oefent hare kracht uit door spreken niet door schrijven; bureaucratie en administratieve macht is veelzins onvermijdelijk, maar zij vertegenwoordigen niet het profetisch element, 't welk in de Kerk van den grootsten invloed kan zijn!" Lees: 't welk... van den grootsten invloed moet zijn! — en gij hebt meteen gezegd, waarom het zoo menige Kerk, hoe zorgvuldig ook georganiseerd en geadministreerd, niet goed gaat.

Wie denkt bij dit verschil van voorstelling niet aan den invloed, die door het jaar 1886 met zijne gebeurtenissen en gevolgen op dr. G. J. VOS AZN. is geoefend? Ik

ten minste geloof stellig, dat deze, en andere opvattingen meer, in het nauwste verband staan met de ervaringen in dat tijdperk door den Scriba des Classicaalen Bestuurs van Amsterdam opgedaan. Wij zijn nog niet vergeten, hoe aan dit Bestuur de niet benijdenswaardige taak werd beschoren om in den kerkelijken strijd, door dr. KUYPER c. s. aangebonden, den eersten aanval af te slaan, en welke in menig opzicht voorbeeldige houding het hierbij aannam. En als we 't waren vergeten, dan zou de leer op p. 221 er aan herinneren, dat het „uitbrengen van de stem” in eene kerkelijke Vergadering somtijds „censurabel” is, omdat het voor of tegen stemmen de wilsuiving van de leden ter vaststelling of verwerping van een besluit is. Eene leer, die naar het ons voorkomt, door de Besturen in hooger beroep en laatsten aanleg verbeterd is, waar zij het aldus uitdrukten, dat niet „het stemmen op zich zelf”, maar „de medewerking tot onwettige en ongeoorloofde besluiten” „censurabel” is, of liever „als verstoring van orde en als vergrijp in de uitoefening van eene kerkelijke betrekking” moet worden aangemerkt. Zoo verplaatst ons ook in die dagen de bewering op p. 258, dat, zoodra het aantal werkelijke leden b.v. van een kerkeraad beneden het twee derde gedaald is, waaruit de kerkeraad bestaan moet, er „geen plaatselijke kerkeraad meer is”. Waar zeker beter zou zijn gezegd, met Art. 18 van het Alg. Regl., dat zulk een kerkeraad „tijdelijk de bevoegdheid heeft verloren tot het nemen van besluiten”. Ik leg nog den vinger bij p. 325, en denk aan het zeer bekende Besluit tot voorloopige schorsing van 85 leden van den Amsterdamschen Kerkeraad, den 4 Jan. 1886 door het Class. Best. van

Amsterdam genomen en den 6 d. a. v. in werking getreden. „Er is in de laatste jaren, zoo lezen wij daar, geen onzinniger gelach noch onverdiender spot geweest dan omtrent de bepaling der barmhartigheid jegens de Gemeente, dat een Classicaal Bestuur in onderscheidene gevallen van onvermogen eens Kerkeraads, of ook bij heerschende onwilligheid, doet, wat des Kerkeraads is, enz. Gaat dat niet zoo, bij ongelegenheden, in het gansche leven der liefde?” Van deze opvatting van het: „Doende wat” enz. afstappend, die een niet on aardig doch onnoodig pleit pro aris et focis is, vragen we verder: Is het gebruik van het woord „Kerkverband”, op p. 21, 38 en zelfs als opschrift van het geheele derde Boek, niet te beschouwen uit eene navolging van de Neo-Calvinisten? — eene navolging, die moet worden afgekeurd, omdat, zooals Dr. vos zelf, p. 282, zegt, „het reglementaire spraakgebruik deze uitdrukking niet kent”, maar vooral, omdat zij in ons Kerkrecht, dat van het kerkelijk contrat social van VOETIUS en zijne negentiendeeuwsche volgelingen, en dus van eene vrijwillige aaneensluiting van bijzondere gemeenten tot kerkelijke verbanden, niets weet, volstrekt niet op hare plaats is. Dr. vos komt er dan ook zelf zoozeer mede in de war, dat in zijn boek nu eens het „Kerkverband” beteekent „de vereeniging van de Gemeenten” (p. 282), en dat dan weer de indruk wordt gegeven, alsof het woord eigenlijk aanduidt het Kerkelijk Bestuur (p. 301). Tenminste is in de zinsnede, waarmede (p. 386) het Vierde Boek wordt ingeleid, „het Kerkverband” aan 't slot eenvoudig „het Bestuur” genoemd, en wordt het N. B. vergeleken met „een Dijkgraaf”. De man staat „op een hoogen rivierdijk”, zoo lezen wij, en

gaat na, „hoe het water stroomt, zonder door uitdieping van den bodem, of opruiming van zandbanken, of normaliseering van de oevers, of door opening en sluiting van verlaten en sluizen — jaren achtereen veeleer bedacht op slechting van alle dijken teneinde alle landerijen onder allerlei water te zetten” — Wat dit beeld, dat hiermede uit is, eigenlijk zeggen wil, blijkt niet. „De dijkgraaf” blijft staan: en hij — of het water? — gaat nog altijd na! — Dat, om van dit onderwerp af te stappen, dr. vos allerwaarschijnlijkst in H. V van het tweede Boek van eene „vervallenverklaring van de betrekking der leden tot de Kerk tengevolge van tuchtiging,” die reglementair onmogelijk is, alsmede van eene „Verklaring van afscheiding van de Kerk tengevolge van Opzicht door een Kerkelijk Besluit,” niet of anders zou hebben gesproken, als niet „de dagen der doleantie” over onze Kerk waren gekomen, meen ik te mogen onderstellen. Goed, dat het Besluit der Synode van 1896 in zake Schiedam, althans wat het tweede punt betreft, de noodige klaarheid van denkbeelden heeft verspreid!

Zoo zijn we vanzelf reeds genaderd tot de ontwikkeling van de zwaarwichtige bezwaren, zoowel van formeelen als van materieelen aard, die tegen het werk van dr. vos kunnen worden ingebracht.

De uitgevers KEMINK en Zoon te Utrecht hebben voor een goeden vorm van het boek gezorgd. Het papier is wel niet van 't fraaiste, maar de druk, met verschillende lettertypen voor opschriften, tekst en aantekeningen, maakt een aangename indruk. Het in rood linnen gebonden exemplaar verdient ten volle eene plaats naast de in blauw linnen gehulde handboeken,

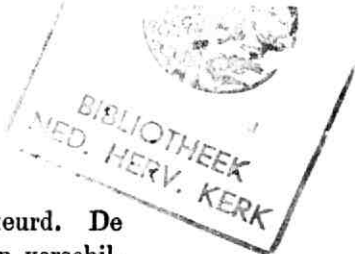
waarmede de rusteloze pers der Akademische Verlagsbuchhandlung van J. C. B. MOHR te Freiburg i. B. de bibliotheek van aankomende en volgroeide theologen voorziet. Maar hoe steekt de arbeid van onzen auteur hierbij af wat de verzorging van den inhoud aangaat!

Dr. vos legt zich op een losse, familiere wijze van schrijven toe. Hij maakt b. v. (p. 446) gewag van „een troep verschillende menschen”, die de valschelijk dusgenaamde geldelijke banden tusschen den Staat en verschillende Kerkgenootschappen wil zien losgemaakt. Nu is zulk een stijl moeielijk te hanteeren; hij wordt vaak al te vrij en daardoor slordig. Daarenboven is dr. vos niet bang voor germanismen. „Even daarom” en „even daardoor” — de uitdrukking komt op p. 129 en 187 voor! — stuiten we dikwijls op zinnen die er waarlijk niet door kunnen. Wij slaan het boek op, en schrijven, hier en daar onderstrepend, enkele voorbeelden ten bewijze af. Bladz. 7 staat: „Gelijk de Roomsche Kerk zich bewees de valsche Kerk te zijn, doordat zij zich zelve en hare ordinanties stelde boven het Woord Gods, dus door hare Kerkorde, alzoo zou de Hervormde Kerk door hare orde... zich ook bewijzen de ware Kerk te zijn.” Op bladz. 51 wordt gesproken van de door predikanten genomen vrijheid om al hetgeen men voor waarheid hield „zonder behandeling, zonder eenige goedkeuring der kerkelijke vergaderingen, te luchten”. Bladz. 80 wordt van den geest der Confessie gezegd, dat deze moeielijk is te bepalen, waarop de verzekering volgt: „die door de gewoone hunne zinnen geoefend hebben tot onderscheiding beide van wat al en wat

niet gereformeerd is, zullen de waarheid in dezen kunnen verstaan." Bladz. 85 prijkt met dezen zin: „Er moet in niet omschrevene gevallen rekening gehouden worden allereerst met het zich in eene gemeente spontaan geopenbaard zedelijk gevoel en voorheerschend dogmatisch gevoelen." Op bladz. 110 wordt de Hervormde Kerk geprezen, die den huisvrede eert, geheel anders doende als de Roomsche Kerk. „Hare dienaren, zoo heet het, komen niet, dan geroepen, tusschen man en vrouw... Geen Hervormd predikant zal zelfs naar een bezoek aan de vrouw brengen, of hij moet weten, dat haar Man hem in zijn huis wil ontvangen." Bladz. 126, waar over de grenzen der gemeente wordt gehandeld, wordt geleerd: „De grensafscheiding kan in hare werking tijdelijk geschorst worden, tengevolge van kerkelijke vergunningen." Bladz. 130, noot, wordt geschreven „Thans volstaat de Kerkeraad met kennisgeving." Bladz. 182 wordt het Kerkgebouw genoemd „een door stichting tot verheerlijking Gods in 't aanzijn geroepen gesticht." Bladz. 231 leert, dat „alle buitengewone handelingen van Diakenen met gelden geen kracht hebben" zonder de toestemming des Kerkeraads. Op bladz. 244 wordt als de onderstelling van het Kerkrecht genoemd, „dat de Kerkeraad zelf verstaat en beaamt, wat de geest en de hoofdzaak is van de bekende Bevestigingsvragen, welke, natuurlijk van wege den Kerkeraad, er uitgetrokken mag worden." Niet minder curieus is de noot, bladzijde 260: „In geval een Predikant komt te overlijden na zijn ontslag en vóór zijne bevestiging, in den loop der maand waarin

hij ontslagen werd, wordt zulks de verlatene Gemeente toegerekend." Hoofdstuk III, bladz. 412, vangt aan: „Nederland is in deze eeuw vol Secten geworden... Met het oog op de schier dagelijksche vermenigvuldiging van zulk onkruid behoort de Ned. Herv. Kerk... de vraag te stellen... omtrent de verhouding, waarin zij zich te plaatsen heeft tot de Secten, welke zich nog onder het Protestantisme scharen." Bladz. 414 wordt van het Besluit der Synode van 15 Aug. 1891 gezegd: „Alleen een van alle Kerkrecht vrije zin kon zulk een besluit ingeven, voorstellen, goedkeuren." Bladz. 435 leert, dat de Staat zich met niets anders in aanraking kan stellen dan met het Kerkgenootschap, zooals het legaal, volgens de aan de Regeering bediende (bekende?) inrichting, bestaat, waarop volgt: „Een anderen weg inslaande zou de Staat in strijd brengen met de Wet, die het toezicht op de Kerkgenootschappen regelde." Bladz. 438 wordt gelezen: „Daar de goedkeuring niet aan eenig reglement van eenig „bekend" Genootschap van Godsdienstigen aard werd verleend, kan zulk een voortbrengsel zich enkel als zedelijk lichaam... in rechten verweren." Maar genoeg. Een mensch wordt het vreemd te moede, als hij, na deze en dergelijke stilistische ongerechtigheden, den auteur zich over de Wet op de Kerkgenootschappen, (p. 439) de uitwijding ziet veroorloven: „De Nederlandsche Wetten zijn in den regel geen modellen... van kennis der nationale taal. Maar zoo zonderling verward als het hoofd en het doel dezer Wet is uitgedrukt... is misschien geen enkele andere bepaling."

Er is meer, dat uit een formeel oogpunt, naar

het mij voorkomt, streng moet worden afgekeurd. De schrijver belooft ons (p. 1) de beantwoording in verschillende hoofdstukken van de allerge wichtigste vraag: In welke verhouding staat onze Kerk, blijkens hare reglementaire bepalingen tot de Belijdenis van het geloof, waardoor zij hervormd werd? Met gespannen verwachting ziet men natuurlijk de vervulling hiervan te gemoet. Men denkt aan een onderzoek, waarbij het religieuze geloof, dat de grond en de kracht der Reformatie was en is, de fides salvifica, tot uitgangspunt genomen en als de maatstaf aan de leer, de inrichting, het bestuur der Kerk aangelegd wordt. Men zet zich om te luisteren naar het antwoord op de vraag: Nederlandsche Hervormde Kerk, wat hebt gij gedaan met het geloof, dat de reden en het recht van uw bestaan is? Maar ter bestemder plaatse (p. 39) is het onderwerp, dat werd aangekondigd, vergeten; het wordt zelfs niet meer genoemd. In de plaats er van wordt gesproken van „de betrekking”, in welke de Kerk blijkens hare reglementen staat „tot God en Christus, tot den Bouwmeester van de Kerk”, wat hetzelfde wordt gezegd te zijn als de uitdrukking: „Welke confessioneele kleur heeft zij?” En boven de afdeeling, die voor het onderzoek is aangewezen, staat niet wat vroeger (p. 1) was gezegd, maar: De verhouding waarin onze Kerk staat tot de belijdenis van de waarheid die in CHRISTUS is. Wat mijns inziens niet hetzelfde, en in allen gevalle niet correct is. De docent, die precies weet wat hij wil, geeft geen vier bepalingen voor dezelfde zaak.

Bedrieg ik mij, of een dergelijke onzekerheid

ontsiert het derde Boek? Het heeft ten opschrift: Kerkverband, — een woord, zooals wij vroeger zagen, door den auteur zelf eigenlijk afgekeurd en minstens op tweeërlei wijze verklaard. Waar dr. vos hier zegt, dat hij liever van Vereeniging der Gemeenten spreekt, geeft hij meteen de strekking dier vereeniging op: „Zij is drieërlei: 1° tot hulpbetoon in ongelegenheden; 2° ter uitoefening van Kerkelijk bestuur; 3° tot verzorging van de algemeene belangen der geheele Kerk. Hiertoe rekene men ook alle Fondsen, die wezenlijk een Aerarium Commune zijn.” Wie verwacht niet, dat dit de indeeling zal zijn van het volgend onderzoek? Maar in een eerste en een tweede afdeeling worden alleen 1° (Hulpbetoon) en 2° (Bestuur) achtereenvolgens behandeld; 3° (Algemeene Belangen) blijft achterwege en moet hier en daar onder andere opschriften worden bijeengezocht.

Een derde voorbeeld. In een leerboek kan de aanwijzing en kenschetsing van de Kenbronnen niet zorgvuldig genoeg worden behandeld. Dr. vos heeft dan ook boven een afzonderlijk Hoofdstuk der eerste Afd. van het eerste Boek (p. 82) het opschrift gesteld: De Kenbronnen der Kerkorde. In het register is dit eenigzins veranderd en wordt (p. IX) gelezen: De Kenbronnen der (tegenwoordige) Kerkorde. Is het geschied onder een later ontvangen indruk, dat de inhoud van het tweede hoofdstuk al zeer weinig beantwoordt aan het opschrift? Want wat vinden wij er? Alléén een opsomming van de voor geheel de Kerk van kracht zijnde kerkelijke Reglementen. Van de Wetten of gedeelten van Wetten en Koninklijke Besluiten, die de hoofdbronnen zijn van

het in het Vierde Boek beschreven Staatskerkrecht, 1°, geen opsomming, noch hier, noch elders. De Acten en Kerkenordeningen van voor 1816 zijn, 2°, niet behoorlijk opgenoemd en gewaardeerd: de verwijzing toch naar HOOIJER en RUTGERS beteekent niet genoeg, omdat de door hen bezorgde uitgaven, wat den inhoud en omvang betreft, van elkander verschillen. Dr. vos, die voorop stelt, dat tot recht verstand van ons *jus constitutum ecclesiasticum*, zooals hij zich uitdrukt, de kennis van hare „kenmerkende leerstukken” niet kan worden ontbeerd, had dan natuurlijk, 3°, in dit hoofdstuk de kenbronnen er van moeten noemen en beschrijven. Dit geschiedt echter eerst in H. I. der 2de Afd. van het eerste Boek (p. 41 ev.). Maar niet zonder willekeur worden in dit Hoofdstuk op-zijdegezet o. a. de Confessie der Londensche Gemeente, de Korte Onderzoeking, etc., en worden naast de drie Formulieren van Eenigheid, zoo maar in 't voorbijgaan, de formulieren van Doop en Avondmaal als kenbronnen geplaatst, wat niet goed wordt gemaakt door eene latere aantekening (p. 48). Dat de Dordtsche Canones, „een Theologisch Tractaat zijnde”, worden gezegd „niet op dezelfde lijn met de Confessie en den Catechismus te staan,” is ook niet te verdedigen; evenmin, dat bij de opgave der litteratuur de door mij uitgegeven geschriften ad hoc niet worden genoemd. Op zich zelf is dit reeds vreemd, omdat zij toch tot de nieuwere litteratuur behooren, maar ook uit dogmatisch oogpunt af te keuren om het licht, dat, zooal niet door mijne historisch-kritiesche bijschriften, zeer zeker door de in die boeken afgedrukte en onder het bereik van iederen student gebrachte zeldzame oor-

konden, catechismi, adviezen en derg., juist over het tweede Formulier van Eenigheid en over de leer van Doop en Avondmaal opgaat. En, 4°, ten besluite. Dr. vos leert (p. 15 ev), dat Gods Woord is de bron ook van het Kerkrecht. Zoo wordt ook later (p. 30) eene plaats gegeven aan Gods Woord als „aanwijzende” wat de Kerk zelve of hare leden hebben te „verrichten”. Ik doe slechts met een woord opmerken, dat hier de principiële vraag naar het recht van deze opvatting wordt voorbijgegaan, om alléén te constateeren, dat eene nadere, scherpere omschrijving van deze kenbron van den eersten rang geheel ontbreekt: eene cardinale fout in een systematisch geschrift, dat een studieboek wil zijn. Het gebruik toch door dr. vos later van bijbelsche uitdrukkingen en voorbeelden gemaakt, is niet in staat om deze leemte aan te vullen.

Voordat wij ten slotte overgaan tot de ontwikkeling van de ernstige materiële bezwaren, die tegen het werk van dr. vos bij ons bestaan, stippen we nog enkele hoofdzaken aan, die, naar het ons voorkomt, door den auteur goed gezien en overtuigend uiteengezet zijn.

Allereerst komt hier in aanmerking wat hij bij de beschrijving van het Karakter van de Kerk (p. 71) voorop zet. „Het karakter van onze Kerk”, zoo zegt hij, „wordt niet aangeduid, en mag niet aangeduid worden, door eenig aan eens menschen kinds naam ontleend bijvoegelijk naamwoord, zelfs niet door het dikwijls gebruikte en misbruikte Calvinistisch. Nooit gaf zij zelf zich zulk een naam, en alle oude kerkleeraren hebben zulk eene kenschetsing bepaald afgekeurd. Zij wilde

zich noemen en genoemd worden naar den eenigen Christelijken naam, dien de Kerk dragen mag, naar den ambtsnaam van haren Verlosser en haar Hoofd, naar CHRISTUS." Zeer terecht herinnert dr. vos er bovendien aan, dat eene zorgvuldige vergelijking tot de slotsom brengt, dat onze Kerk er vrij wat anders uitziet dan de Luthersche, Geneefsche, Fransche, Zurichsche en Heidelbergsche of Paltzische Kerk. De waarheid is, dat onze groote Kerkmannen van verschillende richting Zwinglianen, Calvinisten, Heidelbergers, zelfstandig, gelijk mannen betaamt, een Kerkenordering gevestigd hebben; waarop een eigenaardig, het echt-Nederlandsch cachet voorkomt. „Het karakter van onze Kerk, zoo besluit hij volkomen correct, is geheel eenig; zooals de Hervormde Natie was, zoo vertoonde zich ook haar Kerk."

Dr. vos doet dan ook dadelijk in zijn boek (p. 2) recht over de legende, dat de Waalsche Gemeenten eigenlijk de stam zouden zijn, waarop de Noord-Nederlandsche zijn geënt. Zeker, sommige „manieren en vormen van Kerkbestuur" hebben de laatste jongere Gemeenten van de eerste oudere overgenomen. Maar men bootste niet slaafsch na. De Synodale Vergaderingen namen de vrijheid „ook van elders, b.v. van Heidelberg, licht te ontleenen." Enkele sprekende teksten worden ten bewijze van dit laatste door den Schrijver aangewezen. Jammer, dat hij in dit opzicht eene leemte in de voortreffelijke, door hem vermelde dissertatie van Dr. B. VAN MEER over De Synode te Emden niet aanvult! Door ons werd dit in de Kerk. Ct., No. 12 van 1893, gedaan. Wij hebben getracht daar aan te toonen, dat de instelling van Classen, waarop ten eerste werd aangedrongen, noch in Frankrijk, noch

in [Schotland ten jare 1572 bestaande, aan de Paltzer Kerkinrichting is ontleend. Is 't wonder, dat men naar het Keurvorstendom aan den Rijn de oogen wendde? Was de autor spiritualis van de Embdensche Synode, MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, in die dagen geen lid van den keurvorstelijken Opperkerkeraad? Hadden vele van de uitgeweken Nederlanders geen toevlucht gevonden onder de heerschappij van FREDE-RIK den Vrome, en daarmede zoowel gewetensvrijheid als dagelijksch brood verkregen? En — werd men hier te lande al niet onderwezen uit zijn Catechismus, gelijk men de vrije bewerking van zijne Liturgie met stichting gebruikte (*)?

Voorts verdient te worden gewaardeerd, dat dr. vos den samenhang van de Nederlandsche reformatische beweging met de voorafgegane en gelijktijdige strevingen in het oog vat. Men kreeg vroeger den indruk, dat die beweging omstreeks 1566 uit de zuidelijke gewesten als ware het geïmporteerd werd, althans haar eigenlijken inhoud en blijvende richting van hier ontving. Maar dr. vos zegt (p. 43), dat wij bij het recht verstaan van de geschriften waaruit de belijdenis van onze Ned. Herv. Kerk in wezen en oorsprong moet worden verklaard, te rekenen hebben zoowel met de Schriften van de Zwitsersche Hervormers, alsook met die der geleerden, welke, zooals URSINUS, OLEVIANUS, ZANCHIUS en MARNIX VAN ST. ALDEGONDE te Heidelberg toefden, maar dat hier vooral in aanmerking moeten worden genomen de Schriften van hen, „die in het wordingstijdperk (van 1550 tot 1620) grooten invloed op onze Kerk uitgeoefend hebben, zooals JOHANNES à LASCO, MAARTEN MICRON, GUIDO

DE BRAY, DATHENUS, JUNIUS, BASTINGIUS, BOGERMAN, GOMARUS, TRIGLAND, VOETIUS." Misschien meent iemand dat het wordingstijdperk eerder is begonnen, en eenige jaren vroeger kan worden afgesloten. Het doet aan de juistheid van de hoofdzaak niets af. Maar een groote fout is zeker, dat op de lijst der mannen uit dat tijdperk de naam van HEYNRICH BULLINGER wordt gemist. Het kon en moest aan dr. vos bekend zijn, dat de invloed van den grooten medewerker en opvolger van ZWINGLI vooral gedurende de eerste helft van de genoemde jaren in Nederland overwegend is geweest. Door het werk van dr. A. J. VAN 'T HOOFT over BULLINGER en de Nederlandsche Reformatie is dit feit voor goed vastgesteld.

Laat mij nog één punt vermelden. Als dr. vos over de beginselen der Hervormde Kerk handelt (p. 58), waarschuwt hij tegen de voorstelling, alsof „in de zuivere belijdenis van God, meer bepaald van Gods volstreckte Opperheerschappij en van zijne vrije genade als den eenigen grond der belijdenis (Bij SCHOLTEN is het: „der zaligheid" in de eerste drie drukken van De Leer der Herv. Kerk. De eerste paragraaf van den vierden druk is geheel veranderd) „het materiële grondbeginsel der hervorming" gelegen zou zijn." Verder leert hij, in dit opzicht zich geheel aan de zijde van VAN 'T HOOFT e. a. stellend, dat „de praedestinatie" noch „de uitverkiezing," „het uitgangspunt" van de leer der Kerk is; eerst later „tengevolge van de Remonstrantsche twisten, zoo oordeelt onze auteur, is „het leerstuk der uitverkiezing of van de praedestinatie der uitgenade uitverkoren zondaars een in 't oog vallende karaktertrek der Kerkleer geworden." Gaarne onderschrijf ik op dit punt de beschouwingen van dr. vos en vooral de

stelling, door hem vooropgezet, dat in hare materiële grondgedachte volkomene overeenstemming bestaat tusschen de Luthersche en de Gereformeerde Kerken. Inderdaad, beide zijn ze van huis uit niet theologisch, maar religieus of, wil men liever, soteriologisch gestemd. De godsdienstige actie, waarvan zij in den beginne alles in het persoonlijk leven, maar ook in het theologisch stelsel, voor zoover zij dit bezitten, afhankelijk maken, is het geloof, het geloof alléén. *Sola fide!*

Met het vorenstaande hebben wij het voornaamste gezegd. Toen we over den vorm van het Handboek handelden, kwam onwillekeurig reeds menige grieve tegen den inhoud ter sprake. Op dezen inhoud hebben wij nu meer bepaald te letten. Onder twee gezichtspunten vatten wij onze bezwaren samen: vooreerst, wat aangaat de wijze, waarop dr. vos het Kerkrecht, in den meest gewonen zin van het woord, leert en enkele hoofdpunten van zijn stelsel; ten tweede, wat betreft de kerkrechtelijke dogmatiek, die door hem wordt voorgedragen.

Wij noemden eerst de methode, in het Handboek gevolgd, en enkele hoofdpunten in het stelsel van dr. vos. De eigenaardigheid van 's schrijvers zeggwijze, met name ook zijne onnauwkeurigheid, treft ons hier nog meer dan vroeger. Een beeld, ja, zelfs een verhaal wordt gegeven, waar wij in een werk, dat een „systematische uiteenzetting” wil en moet zijn, een juiste begripsbepaling of ten minste eene zuivere omschrijving hadden mogen verwachten. Het gevolg hiervan is, dat voorstellingen, die nog al verschillen,

rechtsbegrippen en zedelijke of godsdienstige denkbeelden, hier naast elkander worden geplaatst, zonder dat hun samenhang wordt blootgelegd, en dat dáár met beide soorten van denkbeelden te gelijker tijd wordt gewerkt, zóó dat we van het ééne in het andere gebied vrij onvoorziens en willekeurig worden verplaatst. Dat dit laatste ook in verband staat met de opvatting van dr. vos van het Kerkrecht, als zijnde de aanwijzing van het gedrag, dat men in de Nederlandsche Hervormde Kerk in verschillende betrekkingen heeft te leiden, terwijl hij toch nooit vergeten kan, dat het Kerkrecht in zijn wezen, gelijk alle objectief recht, is regeling, ordening, bepaaldelijk regeling, ordening van de kerkelijke samenleving, springt in het oog.

Aan de duidelijkheid der voorstelling doet het, al in den aanvang, geen goed, dat eene inleiding vóór het Handboek wordt gemist. Wij worden (p. 1) onmiddellijk geplaatst tegenover het eerste Boek, dat met het opschrift prijkt: De stijl, waarin de Nederlandsche Hervormde Kerk is opgetrokken. Eerst later (p. 70) wordt van dit beeld de verklaring gegeven, dat er mede wordt aangeduid het karakter der Kerk. Maar geen woord over des Schrijvers hoofdonderwerp, de verschillende wijzen van opvatting er van en van de bewerking der stof, enz. Ons wordt wèl gezegd, waarom het eerste Boek in twee Afdeelingen wordt gesplitst, maar van de hoofdgedachte, die de grondslag der verdeeling van het geheele werk is, vernemen we niets. Als in het voorbijgaan vinden wij (p. 38), geen begrip, maar een reeks beelden, die ons de gevolgde indeeling moeten verklaren. Het resultaat van het in de eerste Afdee-

ling van het eerste Boek, ter aangehaalde plaatse geëindigde onderzoek schijnt te zijn, dat de Nederlandsche Hervormde Kerk „ons kerkelijk huis” mag worden genoemd. „De Gemeenten, die zich daarin als zoo vele kamerkens of families bevinden, zoo heet het, maken den inhoud uit: de Gemeenten zijn de corporatieve bestanddeelen der Kerk, die op hare beurt bestaan uit leden en hare Dienaars hebben. Over de Gemeenten handelen wij in het eerstvolgend boek.” Dit boek, het tweede, heeft dan ook tot opschrift: De bestanddeelen der Nederlandsche Hervormde Kerk. De schrijver gaat nu voort: „Maar de eene familie staat ook met de andere in betrekking, het eene kamerke staat met het andere in verband, en gelijk wel van zelf spreekt, ook met het huis zelf.” Het derde Boek behandelt dan en heeft tot opschrift: Het Kerkverband. Wederom volgt (p. 38) een inleiding: „Daar onze Kerk niet het eenige is dat zich als eene maatschappij, als een vereeniging van godsdienstigen of zedelijken aard karakteriseert, bespreken wij in het laatste boek hare verhouding tot personen en lichamen, die niet met het kerkelijk verband verbonden zijn, maar toch daarmede in aanraking zouden kunnen komen.” Dit boek ontvangt ten titel: Verhouding tot personen en lichamen die zich bevinden buiten het kerkelijk verband. Ook het staatskerkrecht, d. i. de wettelijke regeling der betrekking van den Staat tot de Kerk, wordt in dit vierde en laatste Boek behandeld. Wij onthouden ons van eene kritiek van deze indeeling en hare motiveering. Alleen zij nog medegedeeld, dat na deze opgave t. a. p. in het eerste Boek niet dadelijk met het tweede Boek wordt begonnen. De schrijver zegt nog eerst

de hoogst gewichtige vraag naar „de confessioneele kleur” van de Kerk te moeten beantwoorden.

Wij wijzen er verder op, hoe met het begrip „Kerk” in dit werk wordt geleefd. De vruchtbare onderscheidingen die onze FREDERIK ADOLF VAN DER MARCK in zijne voortreffelijke *Praecipua juris ecclesiastici protestantismi universalis capita*, reeds in 1775 heeft ingevoerd, en die, zij het met eenige wijziging, door ROYAARDS en zijne opvolgers werden gemaakt, tusschen de Onzichtbare en de Zichtbare Kerk, en tusschen de Kerk als Godsdienstige Gemeenschap, als Rechtsvereeniging en als Lichaam in den Staat enz. worden door dr. vos niet opzettelijk ter oriëntteering besproken. Met welk gevolg? Wij zagen de indeeling van het Handboek reeds ontleenen aan het beeld van „een huis” met „kamers” of „families”, naar men verkiest. In het tweede Boek wordt de laatste vergelijking doorgevoerd. Wij worden (p. 86) uitgenoodigd, waar we gereed staan het gebouw der Kerk van binnen te bezien, „den eerbied te betoonen dien we openbaren bij toelating in een achtbare familiekamer”, maar waarbij we toch wel „bescheiden” mogen vragen naar „de regelen die voor het familieleven door het familiebestuur geformuleerd zijn en door alle leden vroeger of later opgevolgd moeten worden.” Er wordt van die regelen gesproken (p. 91) als van „officiële mededeelingen van het familie-gezag.” Door den doop komen de kinderen in „den familiekring” (p. 97); bij de aanneming wordt men als volwassen lid in „het volledige familieleven der Kerk” met al zijn plichten en rechten opgenomen (p. 99). Van „onze Kerk” wordt voorts gezegd (p. 105), dat zij vrij is van „Kerkisme”, en dus afkeerig van

den waan, alsof het Godsrijk zich enkel binnen hare grenzen bevindt." Zij wordt onderscheiden van „de Algemeene Christelijke Kerk" (ib.) en eenvoudig „Zichtbare Kerk" of „Kerkgenootschap" (p. 14) genoemd, „een gedeelte van de Algemeene Christelijke Kerk" (p. 27). Hoorden wij zoo even al, dat ze als „eene maatschappij," als „eene vereeniging" naast en tegenover andere dergelijke werd gekarakteriseerd: in het vierde Boek (p. 426) wordt „onze Kerk" zelfs, volkomen natuurlijk, in verband geplaatst met „den Staat", die „de uit de burgerlijke wetten kenbare organisatie van het volksleven" is, aan welks hoofd zich „de Overheid" bevindt. Een bijna onberispelijke beschrijving vinden we (p. 88) in deze woorden: „De Kerk is een lichaam, waarvan de Gemeenten 'de deelen zijn ... Zij is de concrete eenheid van die organismen, maar tevens de moeder van de Hervormde Gemeenten, waaruit zij bestaat, zooals zij (deze laatste) als concrete eenheid (eenheden?) bestaan." Wil men die Kerk leeren kennen, zoo wordt naar waarheid geleerd, dan moet men hare wetten en verordeningen bestudeeren. Want een Kerkgenootschap moge op zijn beurt alleen bestaan als deel van de Kerk in 't algemeen: het is een lichaam, een organisme, een gemeenschap, die alleen „uit hare Statuten" kenbaar is (p. 432.).

Kan het beter? Maar waartoe dan de uitweidingen, die we telkens naast de opgenoemde en andere beschrijvingen aantreffen? Zóó p. 17 ev. „De Kerk is zichtbaar als de gemeenschap der in CHRISTUS JEZUS geheiligden ... in 't algemeen door hare zichtbare orde. De vormen, waarin de Kerk verschijnt zijn tijdelijk en onvolkomen." Waarop dan N.B. eenige regels verder

volgt: „Toch is zij de woon- en werkplaats van den Drie-eenigen God. Uit dit oogpunt beschouwd heet zij „de Tempel Gods.”” Past deze karaktertrek nu bij „onze Kerk”, „de vereeniging”, „het Kerkgenootschap?” Mag men hiervan zeggen wat op p. 19 staat: „Bedoeld wordt met „Kerk” het huis, of het gezin, van den Heer, de gemeenschap die Hem toebehoort... „Kerk, huisgezin des Heeren,” duidt de rechtsbetrekking aan, waarin JEZUS CHRISTUS tot haar staat. Het begrip van eigendom is de grondslag van het Christelijk Kerkrecht, ja van geheel het Christelijk leven?” Is het eveneens geen sprong van het begrip eener rechtsvereeniging naar dat van eene religieuze gemeenschap, als men elders (p. 92) aan de „binnen aanwijsbare grenzen aanwezige” gemeente van de Ned. Herv. Kerk de praedicationen van de godsdienstige gemeenschap toekent en haar dan „de Kerk in het klein” noemt? De zichtbare, uit hare Statuten gekende, feilbare, in tijdelijke en onvolkomen vormen verschijnende Kerk en hare Gemeenten matigen zich natuurlijk geen goddelijk gezag aan. Doch vereenzelvig die Kerk en hare Gemeenten met de Kerk, waaraan men gelooft, en gij schrijft deze leer neder (p. 108): „’t Behoeft niet betoogd te worden, dat men zich heeft te onderwerpen aan de christelijke discipline, aan de uitspraken en beslissingen en besluiten van de Kerkelijke Besturen.” Op het: *Waarom?* komt het hier waarlijk wel aan! Welnu er volgt (door ons is gespatieerd): „’t Is iets, wat van zelf spreekt in het gebouw van God, in het lichaam des Heeren, in eene schepping van Hem, die een God van orde is!” Is het afdrucken van zulke redeneeringen niet meteen de beste kritiek? ’t Gebrek aan onderscheiding en ’t gemis dienen-

gevolge van preciesheid in de bepaling der begrippen, waarmede op ons gebied moet worden gerekend, met de verwarring, die er uit voortkomt, vertoont zich eveneens in de stukken van het Handboek, die over het Kerkrecht zelf handelen. Wij betreuren, dat het nieuwste als Systematische uiteenzetting van het Nederlandsche Hervormd Kerkrecht zich aanmeldend Nederlandsch boek geen notitie neemt van het werk van RUDOLF SOHM: Kirchenrecht, I. Die geschichtlichen Grundlagen, dat in 1892 reeds is verschenen. Een geweldig boek, door den ernst en de vroomheid, door de wetenschap en de kracht, waarmede de Schrijver zijne grondgedachte: Das Kirchenrecht steht mit dem Wesen der Kirche in Widerspruch, ontwikkelt en tracht te staven! In Duitschland riep het reeds een belangwekkende en omvangrijke litteratuur in het leven. Dr. vos kent het boek, blijkens de vermelding door hem van eene redevoering, onder den titel: Het Kerkrecht in zoover het de Kerk met het Recht in verband brengt, waarin dr. RUTGERS het werk van SOHM uitvoerig behandelde. Hadden eene uiteenzetting van SOHM's paradox en de aanwijzing van de eeuwige waarheid, die naast menschenlijke dwaling in zijn boek wordt aangetroffen, hem geen groote diensten kunnen bewijzen? In ieder geval heeft het den arbeid van dr. vos geschaad, dat hij het voorbeeld van zijne Nederlandsche voorgangers niet heeft gevolgd, van ROYAARDS in 't bijzonder, die zijne lezers eerst met het begrip van „recht" in 't algemeen, naar den stand der wetenschap in zijne dagen, bekend maakt, en vervolgens in bijzonderheden den aard en het wezen van het

„Kerkrecht” bespreekt. Onze auteur kan dientengevolge, met totale verwaarloozing van het feit, dat tot nu toe altijd onderscheid is gemaakt tusschen „recht” en „moraal”, eenvoudig zonder bewijs poneeren, dat „ons Kerkrecht” tot „de christelijke Ethiek” behoort (p. 30), en zeggen dat „het vastgestelde Kerkrecht”, waarover hij handelt, „de zedeleer bevat, die onze Kerk, voor hare verschillende betrekkingen vaststelde als te zijn Hervormd Christelijk en wier betrachting hare leden en dienaars als zoodanig in hare schatting onberispelijk maakt” (ib)! De afwijking van zijne voorgangers, die van vast staande begrippen uitgingen, wreekt zich in de schromelijke onzekerheid, die in het Handboek op dit stuk overal heerscht. Eenige regels voor het aangehaalde toch heet het: „Het hedendaagsch recht der Ned. Herv. Kerk is het geheel (de complex) der eischen, die zij, blijkens hare geldende reglementen stelt met betrekking tot hare inwendige en hare uitwendige aangelegenheden” (p. 29), en eenige bladzijden later wordt het Kerkrecht opgevat als „complex van plichten” (p. 32). In het derde Boek wordt van de Kerkorde, zal zij goed heeten, gesproken als „de teboekstelling, de opteekening, de codificatie, maar daardoor dan ook de rechtsgeldige regeling van het verband, waarin de Gemeenten tot elkander staan” (p. 281). De auteur leert hier zeer juist, dat dit recht en die orde uit zuiver menschelijke behoeften voortkomen. „Het geestelijk gezin heeft behoefte aan bediening” (p. 187); „Pastoraat, Diakonaat en Apostolaat” wordt „om de onvolkomenheid der Gemeente” waargenomen „door daarvoor aangewezen personen” (p. 188). Onze voorvaderen wilden, eenvoudig, „om de eenparigheid in de leer te onderhouden en tevens die in de orde

en in de regeering", eene Kerkenordening (p. 7) Gekend wordt het recht dan ook alleen en uitsluitend uit „de geldende wetgeving" (p. 29). Voor het kerkelijk gedrag is de Kerkorde, voor zoover zij spreekt, in dit systeem terecht de kanon, de regel. Het geformuleerde recht, dat de Kerk erkent, is het door haar en een iegelijk te volgen reglement (p. 16). Maar wij verdwalen ten slotte toch weer in een zg. droit divin! Met eene „zedeleer" die „onze Kerk" vaststelde begonnen we. Nog heet het (p. 35): „Bij „Kerkrecht" mag men aan niets anders denken dan aan hetgeen objectief vaststaat." Bij „de regelen", waaruit dit blijkt, die de Kerk reeds vaststelde, komen nu echter „de nog niet in haar bewustzijn opgenomene Ordeningen Gods" En iets verder (p. 37) lezen we zelfs: „Ons Kerkrecht is ontsprongen aan het leven des Heiligen Geestes binnen de Kerk, aan de bijzondere Openbaring Gods, aan de verschijning van zijnen eengeboren Zoon, onzen Heer JEZUS CHRISTUS." Deze niet bizonder juridisch er uitzierende, eenvoudig naast de vorige gestelde uitdrukkingen leiden een nieuwe, de tweede of derde definitie van „Kerkrecht" in: „Ons Kerkrecht is de samenvatting van hetgeen Hij van onze Kerk vordert volgens de kennis, die zij heden ten dage daarvan heeft." Waar blijft hier de eenheid van beschouwing, die in eene systematische uiteenzetting van het Kerkrecht billijkerwijze wordt verwacht?

Wij eindigen met de kerkrechtelijke Dogmatiek, die in het Handboek wordt voorgedragen. Want zoo moeten we de theologische beschouwingen noemen, die dr. vos ten beste geeft.

Hij is (p. 82) tegen „leervrijheid”, maar zal wel geen tegenspraak vinden, wat het uitgangspunt van zijne theorie betreft, dat van „leervrijheid”, opgevat „alsof men leeren mag alles wat men voor waarheid houdt” onze Kerk reglementair niets weet. Wij gelooven zelfs, dat nooit iemand in dezen zin op „leervrijheid” aanspraak heeft gemaakt. Dr. vos nu is van oordeel, dat „de tijd gekomen is”, om eindelijk eens met de „krankzinnigheidswillekeur”, die haar spel schijnt gedreven te hebben in de dagen van het inzooverre, te breken, en „kerkrechtelijk” vast te stellen, „wat de Kerk te verstaan geeft onder den geest en de beginselen der belijdenis, de beginselen en het karakter der Kerk, haar leer, het Evangelie van JEZUS CHRISTUS” (p. 83). Hij laat het niet bij het stellen van dezen eisch, in de door ons gespatieerde woorden vervat, maar geeft zelf aan, wat dan de Dogmatiek is, die uit een kerkrechtelijk oogpunt alléén in de Nederlandsch Hervormde Kerk moet worden aangenomen en geleerd.

De lidmaten en in zekere mate ook de leden van de Besturen, behalve de predikanten, krijgen geen zware lasten te dragen (p. 93). De Dordtsche Synode reeds verlangde van de zoodanigen „geen formeele instemming” met de leer der Confessie en de door haar in de Canones gegevene nadere verklaring (p. 45). „Alle volgende kerkelijke Vergaderingen, meent dr. vos, hebben zelfs gedoogd, dat hunne instemming met den leer slechts den geest en de hoofdzaak betrof, gelijk die uitgedrukt zijn in het Kort Begrip der Christelijke Religie voor die zich willen begeben tot des Heeren Heilig Avondmaal” (ib.). In

onzen tijd is evenmin noodig, dat „het enkele lid” instemming met alle belijdenisschriften betuige: „Het daarin onveranderlijke en voor een iegelijk bindende” is echter op zijn minst „de Geest en de Hoofdzaak” van de drie bekende vragen bij de bevestiging van lidmaten, „waarmee men zich vereenigd moet verklaren en bevonden worden zal men als lidmaat erkend worden en blijven” (p. 93)

Met de predikanten en godsdienstonderwijzers is het een ander geval. Dat hunne verhouding tot de leer in de belijdenisschriften kerkrechtelijk is bepaald door de formule, die zij bij de toelating tot hunne bediening onderteekenen, gelijk DOUWES en FEITH in hun Kerkelijk Wetboek leeren en vrij algemeen aangenomen is, wordt door dr. vos, naar het schijnt, niet aangenomen. Die formule ten minste is niet door hem behandeld. In ieder geval stelt hij ze verre beneden de Dordtsche onderteekeningensformule, die in 1816 werd afgeschaft. De auteur drukt deze in haar geheel af; want „zij verbindt de vrijheid des Dienaars met de rechten en belangen der Kerk,” en mag „nog altijd als model van kerkelijke wijsheid en bedachtzaamheid gelden” (p. 51).

Hoe is dan nu de toestand? Het maakt eerst een goeden indruk, dat dr. vos den historischen weg wil betreden om tot eene oplossing te komen. In het eerste Boek komt dit uit, zoowel bij de beschrijving van de Ordening van de Kerk (p. 1—38), alsook in menig punt van zijne teekening van de „Verhouding onzer Kerk tot de belijdenis der waarheid, die in CHRISTUS is” (p. 39—85). Zoo beslist mogelijk wordt later geleerd, dat het karakter van Kerk en Gemeente

in de eerste plaats gekend wordt uit hare Historie (p. 93). Dr. vos ontleent aan die historie, die natuurlijk en noodzakelijk samenhangt met de geheele beweging op theologisch gebied, zelfs een van hare beste en meest proefhoudende resultaten. Immers gaat hij voort en laat na „de Historie” te hebben genoemd, als tweede kenbron volgen de geloofsbelijdenis der Kerk, maar beschrijft deze nader met de voortreffelijke woorden: „dat statuut van onveranderlijke beginselen, doch niet van onveranderlijke formuleering” (p. 93).

Wat wil men meer? Van de dogmen worden wij met deze woorden verwezen naar het eigenaardige godsdienstig-zedelijk leven, waarin zij wortelen. En de belangwekkende vraag zal nu juist door den „Leerstand” moeten worden beantwoord, òf en in hoever de overgeleverde leer juist en goed de onveranderlijke beginselen uitdrukt, verklaart en samenvat; en of niet wellicht een nieuwe formuleering dier beginselen de behoefte is van onzen tijd. Maar wij weten het immers reeds uit het voorafgaande! Dat woord is bij dr. vos niets dan eene van die klinkende phrasen, die in 's mans stelsel schijnen verdwaald te zijn. Wij hebben vroeger al gehoord van een „Godsbegrip” dat „in de Confessie voorkomt,” en alleen hierom „rechtsgeldig” is. Waarbij zich voegde de leer, dat in het „hoofdzaak” der belijdenisvraag aangaande het volgen van den Heiland, is opgesloten dat „geen andere Heiland” mag worden gevolgd „dan zulk een, als bijv. in den Heidelbergschen Catechismus voorgesteld wordt!” (p. 53).

Wij zijn er echter nog niet. Op p. 74 leest men:

„Wie het Evangelie anders voorstelt (niet dan zijn Kerkeraad goedvindt, maar) dan de Kerkelijke autoritas die wijze heeft vastgesteld, komt in botsing met een der uitstekendste karaktertrekken van onze Kerk: in dat opzicht moet de subjectiviteit en individualiteit van den Prediker en Onderwijzer zich schikken naar het objectieve goedvinden der Kerk.” Opmerking verdient, hoe gezorgd wordt dat de predikant geen last krijgt van den Kerkeraad; maar nog merkwaardiger is wat we enkele bladzijden verder lezen, waar dr. vos de vroegere kerkelijke inrichting, wat onderwijs en prediking betreft, ter navolging aanprijzende, o.a. dit noemt: „Wilde men in de Hervormde Kerk blijven, dan moest zich de uiting der eigene conscientie, in welken vorm ook, regelen naar de uitspraken der uit de Gemeente opgeklommene kerkelijke Besturen en zich blijven bewegen en binnen de grenzen der kerkelijke belijdenis, ruim genoeg voor bijzondere meeningen en eigenaardige gevoelens en meerdere schriftuurlijke leerstellingen, en binnen het bestaande Kerkverband naar de daarvoor geldige regelen” (p. 77).

Ten slotte wordt de oude voorstelling weer ingehaald (p. 80), en lezen wij: „De beginselen der Belijdenis onzer Kerk zijn de leerstellingen, waarin zij geworteld is, in onderscheiding van de methode, de bewijsvoering, de formuleering der bedoelde waarheden” (!). De wél noodige toelichting van deze zinsnede tracht dr. vos te geven met deze woorden: „Men kan bv. het dogma der Triniteit verkeerd geplaatst, slecht bewezen, berispelijk gefor-

muleerd vinden; toch mag men niet met het dogma zelf in openbaren strijd komen."

Ongeduldig vraagt de lezer op dit pas, dat eindelijk hier aangewezen worde, wat dan volgens dr. vos „de kerkelijke autoritas" heeft vastgesteld; hoedanig de inhoud van „het objectieve goedvinden der Kerk is," en welke „de uitspraken" zijn, naar welke in die Kerk zich „de uitingen der eigene consciëntie" hebben te „regelen"?

Dr. vos antwoordt ongeveer het volgende. Hij wil niets weten van wat vroeger geschiedde, van een stellen van „de substantie der leer" tegenover het „in alle stukken en artikelen der leer" (p. 52). „Wat „de leer der Kerk" is, zoo gaat hij voort, haar inhoud, hare substantie, dat wordt niet uit enkele, maar uit alle stukken en artikelen der leer gekend; als ik dan ook spreek van „substantie" bedoel ik: „het geheel der in alle stukken en artikelen voorkomende dogmen". De geheele tweede Afdeling van het eerste Boek is door hem gewijd aan het pogen om deze woorden begrijpelijk te maken. In H. I zijn de Kenbronnen beschreven. „De leer der Christelijke Kerk in het algemeen en die der Hervormde Kerk in 't bijzonder, zoowel wat hare zeden- als wat hare geloofsleer aangaat, in den zin, dien de Wetgever aan deze woorden hechtte, wordt alleen uit de welbekende drie formulieren van Eénigheid gekend" — zoo heet het op p. 41, waar dan de formulieren van Doop en Avondmaal zoo maar worden bijgevoegd (p. 42). Maar in plaats dat nu rechtstreeks aan deze kenbronnen de Kerkrechtelijke Dogmatiek wordt ontleend, worden na eene excursie over de vraag: of de Kerk hare belijde-

nisschriften mag herzien? (p. 48—52) enkele uitdrukkingen gebezigd, aan het spraakgebruik van sommige kerkelijke reglementen ontleend, waarvan de uitlegging dienen moet om den inhoud van „de leer” in het licht te stellen. Deze zijn: 1°. „Het Evangelie van JEZUS CHRISTUS”; 2°. de beginselen der Kerk; 3°. haar karakter; 4°. den geest van hare belijdenis, en 5°. christelijke wandel. „Wat op Kerkrechtelijk gebied hieronder te verstaan zij,” wordt van p. 55—85 uiteengezet. Hiermede is „de verhouding waarin onze Kerk staat, blijkens hare reglementaire bepalingen tot de Belijdenis van het geloof waardoor zij hervormd werd,” zooals het eerst (p. 1) is uitgedrukt, of, zooals het in het opschrift der afdeling zelve (p. 39) luidt, „de verhouding, waarin onze Kerk staat tot de belijdenis van de waarheid die in CHRISTUS is,” in het licht gesteld en de inhoud aangewezen van de volgens onzen Schrijver rechtsgeldige Dogmatiek.

Het is ons niet mogelijk den schrijver in bijzonderheden bij de uiteenzetting van de vijf punten te volgen. Van „het Evangelie van JEZUS CHRISTUS of datgeen wat Hij gepredikt heeft” zegt hij (p. 55), dat het is „blijkbaar de gemeenschappelijke basis van geheel de Christelijke Kerk en hare verschillende openbaringen: datgeen wat elk (in 1852 bestaand) Kerkgenootschap gemeen heeft, de officieel erkende leer van de Christelijke Kerk als zoodanig.” Onder verwijzing naar Art. 11, Alg. Regl., de 2de vraag van het Doopsformulier en Art. 8 en 9 der Confessie wordt geconcludeerd, dat het beginsel van die leer wordt aangeduid door het geloof in den Drieëenigen God. Onmiddellijk hierop volgt echter de verklaring, „dat de

inhoud van het Evangelie zelf in v. 18 en 19 van den Catechismus nader wordt aangeduid," terwijl deze inhoud „ontwikkeld wordt in die vele Artikelen des geloofs en Afdeelingen van den Catechismus, welke over zijne geheel eenige persoonlijkheid en werkzaamheid handelen." Dat in den Catechismus de „Godheid" feitelijk en logisch niets anders is als de kracht en mogendheid, die den mensch JEZUS CHRISTUS in staat stelt en bekwaamt om als Profeet, Priester en Koning te zijn en te doen wat des Heilands der wereld is; dat dus de Christologie van het leerboekje principiëel en wezenlijk de begripswereld, waaruit het trinitarisch Godsbegrip stamt op zijde schuift, wordt natuurlijk niet gevoeld door een theoloog, die „hetgeen JEZUS CHRISTUS gepredikt heeft" op ééne lijn plaatst met de geloofsvormen van NICAEA en ATHANASIUS. Hoe lang zal het nog duren, voordat men ziet, dat er een afgrond ligt, door geen mensche-lijke redeneeringen en spitsvondigheden te overbruggen, tusschen de prediking, die in Bergrede, Paradoxen en Gelijkenissen de verborgenheden van den Levenden God en Zijn Rijk, van de Hem gevallen Gerechtig-heid, van kinderlijk Geloof en broederlijke Liefde ont- hult, en de levensmoede, wereldschuwe bespiegelingen, die ten laatste tot het vaststellen van de katholieke Formulieren van Eenigheid leidden; tusschen de Leer der Zaligheid die uit de Joden is, en de kerkelijke Theologie, die uit de Hellenen stamt!

Maar wij mogen ons geen uitweidingen veroorlo-ven, en noemen het heirleger van vragen niet op die alléén deze bladzijde bij iederen theoloog, van welke richting ook, zal doen opkomen. Wij gaan voort met Hoofdstuk II, dat nieuwe stof zal moeten aanvoeren

voor de credenda dergenen, die de Ned. Herv. Kerk willen dienen. De beginselen der Hervormde Kerk worden er, naar de slechte gewoonte die sedert het begin dezer eeuw is gevolgd, gesplitst in een formeel en in een materiëel beginsel. Het formeele bestaat hierin, „dat al hetgeen de mensch schuldig is te gelooven om zalig te worden in de H. S. genoegzaam geleerd wordt, en dit zóó dat de geloovigen zelve hun geloof daarnaar reguleeren, daarop gronden en daarmede bevestigen, terwijl ze al hetgeen daarin begrepen is zonder eenige twijfeling gelooven, niet zoozeer omdat de Kerk de Heilige Schriften voor heilig en kanoniek houdt, maar inzonderheid omdat hun de Heilige Geest getuigenis gaf in hunne harten dat ze van God zijn.” Een zonderlingen indruk maakt hier de aantekening, dat de bekende studiën van wijlen prof. CRAMER over de oud-kerkelijke en nieuwe Schriftbeschouwing „uit een confessioneel oogpunt” verdienen te worden geraadpleegd! Alsof de man, die dit ernstig deed, de hier boven afgeschreven paragraaf uit de kerkrechtelijke Dogmatiek van dr. vos nog zou kunnen en willen onderschrijven! Zonder eenige poging om het formeele met het materieele beginsel te verbinden leert dr. vos vervolgens, dat dit laatste eigenlijk ligt in het antwoord op de vraag: Hoe een zondaar rechtvaardig wordt voor God? Hiernevens moeten echter nog „verschillende andere beginselen” aangemerkt worden als „beginselen onzer Kerk”, die in het licht treden, als gedacht wordt „aan de Nederlandsche Hervormers als Sacramentariërs, als Beeldenbrekers en als Consistorialen, m. a. w. aan hunne leer met betrekking tot de Sacramenten, den Eeredienst en de Kerk.” Ook hier

geenerlei aanwijzing, hoe een Kerk of eene Leer gezegd kan worden van onderscheidene beginselen uit te gaan, noch eenig streven om een organisch verband tusschen de opgenoemde beginselen te leggen, wat natuurlijk alléén mogelijk is bij de blootlegging van één grondbeginsel, waarvan de overige afgeleid zijn.

Volgt H. IV met de beschrijving van het karakter der Kerk. Wij vermeldde reeds, hoe dr. vos hier de oorspronkelijkheid en zelfstandigheid der Nederlandsche Hervorming schitterend handhaaft. Verder wijst hij op het plebejesche karakter van die beweging, en hoe het kerkelijk leven zich kenmerkte door zelfwerkzaamheid der Gemeente en hare leden, waarmede wederom samenhang b.v. de liefde voor het zelfbestuur. Resultaat voor de kerkrechtelijke Dogmatiek: „Alle onderwijs en prediking en bestuur moet ingericht zijn naar het Woord: Eén is uw Meester, en gij zijt allen Broeders.”

In H. V. wordt de Geest der Belijdenis besproken. Een geest van diepe ootmoed spreekt ons, oordeelt Dr. vos, uit deze laatste toe, alsook van volstreckte afhankelijkheid van „het Woord, waarin genoegzaam en klaarlijk is geopenbaard alles wat tot zaligheid noodig is”, van gewillige onderwerping er aan, van kinderlijke dankbaarheid er voor, van een leven in dat Woord. Voorts is die geest de geest der verzekerdheid, des vertrouwens, der dankbaarheid, der onbepaalde gehoorzaamheid aan Gods geboden, der standvastige getrouwheid aan Hem, en Christocentrisch, zoodat daarmee strijdige geestesuitingen in botsing komen met den geest der Belijdenis. Hieraan sluit zich in H. VI, met het op-

schrift: Christelijke Wandel het betoog, dat onze Kerk van „Christelijke zeden” sprekend en van „onchristelijken wandel,” en onderwijs gevend in „de Christelijke zedekunde” het zedelijk ideaal van het Christendom hoog toont te schatten. „Wat zij voor christelijke zedeleer houdt, heeft zij, zegt Dr. vos, kerkrechtelijk aangeduid, wat de beginselen betreft in de tweede Bevestigingsvraag en, wat het onderzoek zelf betreft, in het derde deel van den Heidelbergschen Catechismus.” De daarin voorgedragen leer van de dankbaarheid is de kenbron der kerkelijke zedeleer. „Wat daarmede strijdt behoort, naar kerkelijke opvatting, tot den onchristelijken wandel, tot de verkeerdheden die men allereerst door raadgeving en terechtwijzing zoo mogelijk uit den weg moet ruimen.”

En zoo weten we dan, hoe Dr. vos een einde wil maken aan de „krankzinnigheidswillekeur”, en wat hij houdt voor de leer der Christelijke Kerk in ’t algemeen en de Hervormde Kerk in ’t bijzonder, zoowel wat haar zede- als wat hare geloofsleer betreft, in den zin dien de Wetgever van 1852 aan deze woorden hechtte. Menige lezer zal met ingenomenheid de breede plaats hebben waargenomen, die aan de Moraal is aangewezen, en eveneens met ons bij meer dan één woord in de beschrijving van de beginselen, het karakter en den geest van Kerk en Belijdenis de juiste uitdrukking van eigen overtuiging hebben begroet. Máár — wat het geheel betreft? Hebben we hier nu eene ordelijke voordracht van de kerkrechtelijke Dogmatiek? Dr. vos neemt zelfs de moeite niet om aan ’t slot van de tweede Afdeeling zijne resultaten saam te vatten en

b.v. op de wijze van het door hem, in dezen met ingenomenheid genoemde Kort Begrip, de Dogmatiek van de Ned. Herv. Kerk, die dan nu kerkrechtelijk vaststaat en gezag heeft, in korte dicta voor te stellen — een leiddraad voor de leden der Gemeente, alsook voor studenten in de Theologie en Predikanten, en voor de Bestuurders der Kerk bij de berechting van geschillen over de Leer!

Men verwachtte geen verdere kritiek meer. Een Dogmatisch Kerkrecht en een Kerkrechtelijke Dogmatiek als die dr. vos voordraagt, kunnen ons niet behagen. Zijn boek, behoudens enkele onderdeelen, brengt niet vooruit. Integendeel: het staat achter bij den arbeid van voorgangers, die dr. vos in ons land had, om van het buitenland niet te spreken. Hun arbeid wordt er niet overbodig door. In onderscheidene vormen leeren we er nog van, wateene systematische uiteenzetting van het Ned. Herv. Kerkrecht is en moet zijn. Door dit Handboek leeren we voornamelijk wat ze niet is en ook niet zijn mag.

En nu wij het niet gemakkelijke en vaak ontmoedigende werk, de aankondiging van dr. vos' Kerkrecht, hebben ten einde gebracht, wenden wij ons op nieuw naar SOHM, en verdiepen ons in zijn Kirchenrecht. Hier zit toekomst in. Het Handboek van vos behoort tot het verledene. De orthodoxe SOHM roept ten leven, menschen en kerken; hij reveilleert. De rechtzinnige Amsterdamsche predikant repristineert; hij belemmert het ontstaan van nieuw leven in individuen en gemeenschappen.

Te vergeefs! Want REISCHLE heeft, Goddank! gelijk, als hij zijn bespreking van SOHMS Kirchenrecht alzoo besluit: „Das göttliche Dogma ist gefallen; an seine Stelle tritt das Ringen darnach, in theologischer Arbeit die Tiefen des Evangeliums CHRISTI, die unerschöpflich sind, zu erforschen und in menschlichem Zeugnis, die Schätze des Evangeliums dar zu bieten. Das göttliche Kirchenrecht ist abgethan, an seine Stelle tritt die Arbeit der Christenheit, die mit immer neuen Mitteln, in immer neuen Ordnungen die ewige Aufgabe zu erfüllen sucht, das Evangelium und den in Ihm lebenden Geist CHRISTI zu erhalten und weiter zu leiten.“

„So wahr Gotteswerk gröszer ist als Menschenwerk, bleiben alle theologischen Formulierungen und alle rechtlichen Ordnungen nur die thönernen Gefässe, in denen der ewige Schatz geborgen wird. Wir sollen, gleich dem Töpfer an seiner Scheibe, die Arbeit thun, immer aufs neue die rechte Gestaltung für sie zu suchen dasz sie den ewigen Inhalt wohl bewahren. Wenn wir lasz darin werden, so sprengt der Inhalt die Formen oder Gott zerschlägt sie durch die ihm dienstbaren Mächte der Geschichte wie des Töpfers Gefässe. Dann gilt es neu zu bilden, bis Gott selbst in der ewigen überirdischen Vollendung seiner Kirche die ihrem geistigen Wesen völlig entsprechende Form gibt.“

AANTEKENING.

(*) Om het belang der kwestie voor de kennis van de Nederlandsche Reformatie laten wij hier het in de Kerkel. Ct. geschrevene, verbeterd, volgen :

Dr. VAN MEER heeft onze letterkunde met zijn „De Synode te Emden 1571” verrijkt, en aan de vrienden van onze Nederlandsche Hervormde Kerk een grooten dienst bewezen. Den historici in engeren zin zij het overgelaten dit voortreffelijk werk aan een tot bijzonderheden afdalend onderzoek te onderwerpen. Onze aandacht is getrokken door slechts ééne leemte in den arbeid. De auteur namelijk legt terecht verzet in tegen hen die, zooals prof. REITSMA uog onlangs in zijne „Geschiedenis van de Hervorming”, en HOOFER vroeger in zijne „Oude Kerkordeningen”, leeren, dat aan de Kerkorde van Emden de Fransche Kerkorde van 1559 ten grondslag is gelegd. Hij wijst aan, dat die Kerkorde zeer zeker goede diensten heeft bewezen, maar geeft overigens te kennen, dat te Emden „meerdere kerkorden” zijn geraadpleegd.

Het komt ons voor, dat dit laatste punt nader in het licht had moeten worden geplaatst. Ja, het verbaast ons eenigszins, dat de schrijver, die terecht opmerkt, „dat het classicaal verband, waaraan te Emden zoo groote waarde wordt gehecht, in de Parijsche Kerkorde schier niet (lees: toenmaals nog volstrekt niet) in aanmerking komt”, zelf niet rond heeft gezien, in de gereformeerde kerken van andere landen, of niet wellicht daar het model wordt aangetroffen, waarnaar men te Emden zich in dezen vormde.

Wat lag nu méér voor de hand dan om te letten op de Paltz? Men weet, hoe innig de betrekkingen waren, die van

ouds Nederland en dit keurvorstendom verbonden, en hoe deze waren versterkt, sinds de uit Engeland na Eduards dood verbannen Nederlanders in 1562 in de Paltz een toevlucht vonden — met blijdschap er begroet door Anastasius Veluanus en zoo vele anderen, die rechtstreeks uit Nederland naar dit land, óók „eene herberge der geloovigen”, waren gevloden. Men weet verder, dat de kerken onder 't Kruis in Nederland reeds in heur bijbels en psalmboeken, de Liturgie van de Paltz vertaald lazen; en dat de formulieren van Doop en Avondmaal, enz. bij den eeredienst al werden gebruikt, gelijk de Heidelbergse Catechismus het leerboekje was bij de nederduitsch spreken. Dr. VAN MEER heeft zelf doen zien dat MARNIX VAN ST. ALDEGONDE de man is geweest, die vooral de bijeenkomst van de gereformeerden heeft bevorderd, zóó dat hij zelfs de „autor spiritualis” van de Emdersynode mag worden genoemd, al woonde hij ze zelf niet bij. En MARNIX was sinds 1569 lid van den Opperkerkeraad in de Paltz. Op onze Synode eindelijk, verschijnen afgevaardigden uit de vluchtelingen-gemeenten in de Paltz. Eén van hen, „Jasparus Heydenus”, GASPAR VAN DER HEIJDEN, is zelfs tot president gekozen.

Om te besluiten: Dr. VAN MEER kent natuurlijk het in het Synodaal Archief berustende kostbare Boek van dr. PETRUS CABELJAUW, die in het laatst der 17de eeuw predikant te Leiden was, dat zoovele oude synodale stukken bevat. Het eerste stuk, dat er in is afgeschreven, is de Fransche Kerkorde; het tweede is de Ordo qui in Palatinatu observatur; het derde is de Schotsche Kerkordé. Hierop volgen de Acta van Emden. Wij weten niet, of hier opzet is aan te nemen, alsof CABELJAUW op de drie eerste stukken als te Emden gebruikt heeft willen wijzen. Maar classen zijn in Frankrijk nog niet en worden eerst in 1579 in Schotland ingevoerd. Daarentegen zijn de indeelingen van de gemeenten in kringen in de Paltz reeds lang in gebruik, en worden in de Kerkorde van 1564 omstandig beschreven. Op het afschrift in het Boek van CABELJAUW van den Ordo qui in Palatinatu observatur is aangeteekend, dat hij is „transmissus”, overgezonden of overgelegd door den bovengenoemden „Jasparus Heydenus”, als „Minister Frankendalensis Ecclesiae” nader aangeduid, en door „Johannes Arnoldi”, „Amsterodamensis ecclesiae

ministro", den bekenden Amsterdamschen prediker, die de Emdensche Synode heeft bijgewoond. Op de copie is nog het jaartal: 1571 geschreven.

Ons dunkt: de zaak wordt vrij duidelijk. De indeeling in classen werd te Emden verordend in navolging van de Paltzer Kerkorde. De drie hoofdstukken, aan Classen, Provinciale Synoden en Algemeene Synoden en hare werkzaamheden in de „Acta Emdana" gewijd, zijn dan ook kennelijk gevolgd naar 't geen door VAN DER HEIJDEN en ARNOLDI aangaande die inrichtingen was „transmissum." Natuurlijk: gevolgd, zooals echte Gereformeerden modellen volgen: met volkomene zelfstandigheid, rekening houdende met plaats en tijd, als vrije mannen die, de dienstknechten van niemand, zich naar geen mensch willen noemen, maar leerjongeren van CHRISTUS willen zijn. Misschien heeft men hierom — en het is te betreuren — van geen superintendentschap of decanaat willen weten.

Hoe dit zij: als men in het oog houdt, dat te Zürich, zeker reeds sedert 1532, eene dergelijke indeeling van de gemeenten, in kringen of classen, bestond, aan wier hoofd een deken was gesteld, dan levert ook de bijzonderheid, waarop we hier de aandacht vestigen, eene kleine bijdrage tot beoordeeling van het historisch recht der calvinistische legende in hare betrekking tot Nederland.

Tot zoover de bedoelde aankondiging.

Aan dr. vos danken wij de aanwijzing, dat er onder „de Kerkelijke mannen" velen waren, die een krachtig centraal gezag voorstonden, en bij de nieuwe kerkelijke organisatie hadden gewenscht de instelling, in navolging van de Paltz, van „een Hoogen of Bijzonderen Kerkeraad, bestaande uit Politieken en uit Kerkelijken ter beslechting van Kerkelijke vraagstukken" (p. 6, noot 3.).
